

تبیین معیارهای درونگرایی در شهرهای اسلامی

ابوالفضل مشکینی^۱، مرضیه خیرخواه^۲، رضا شعبان زاده نمینی^{۳*}

۱- استادیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه تربیت مدرس

۲- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه تربیت مدرس

۳- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه تربیت مدرس

rezashbz@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۷/۲۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۷/۱۲

چکیده:

موضوع درون گرایی به عنوان یکی از شاخص ترین ویژگی های مطرح شده در شهرسازی منتسب به اسلام می باشد. اگر بخواهیم یک ویژگی مشترک بین تمام رویکردهایی که در مطالعات معماری اسلامی وجود دارد ذکر کنیم درونگرایی مسلمانان از اولین گزینه هاست. در معماری اسلامی حریمیت و نداشتن دید روی بنای مجاور به عنوان یکی از معیارهای طراحی در ساخت شهرهای اسلامی نام برده می شود و اهمیت حریم خصوصی و استحقاق برخورداری از آن و احترام به آن مورد توجه قرار گرفته استدر شهرهای امروزی ما و الگوهای موجود مسکن حتی در شهرهای جدید، اغلب این اصول رخت بر بسته و این اصل را تنها با عناوینی همچون سلسله مراتب دسترسی در طرح ها و نقشه های پیشنهادی می توان مشاهده کرد که آن هم چندان راه به جایی نبرده است. روش تحقیق در پژوهش حاضر روشی توصیفی تحلیلی و استفاده از منابع کتابخانه ای می باشد. هدف از این مقاله بررسی پیرامون درونگرایی و دو اصل آن، حریمیت و سلسله مراتب شهری با استفاده از متون اسلامی، قرآن مجید و پژوهش های صورت گرفته می باشد و همچنین بکارگیری راهکارها و اصولی در جهت احیای هویت شهر اسلامی در شهرهای معاصر و رعایت اصل حریمیت و درونگرایی در شهرسازی شهرهای امروزی می باشد. در نهایت اصولی متناظر برای استفاده در طراحی معماری مسکن برای آن ارائه گردیده است. این راهکارها جهت احیای مفهوم الگوی سلسله مراتب فضایی و حریمیت و درونگرایی در مجتمع های مسکونی پاسخگو می باشد.

واژگان کلیدی: درونگرایی، سلسله مراتب، حریمیت، شهر اسلامی

مقدمه

فرهنگ و محیط از عوامل تاثیرگذاری هستند که نقش مهمی را در شکل‌گیری فرم سکونتگاه‌ها ایفا می‌کنند. جوامع مختلف گونه‌های متفاوتی از فرهنگ، محیط، اجتماع-اقتصاد، اعتقادات مذهبی و رفتارهای محیطی را ارائه می‌دهند. این عناصر در شکل‌گیری فرم شهری موثر بوده و بیان‌کننده‌ی هویت فرهنگی جامعه و همچنین رفتار فضایی و بهره‌مندی از فضا می‌باشند (Noorul Huda Mohd Razali, Anuar Talib, 2013, 644). درک مفاهیم و شالوده‌ی سنتی در شهرسازی اسلامی بدون شناخت و درک محیط فرهنگی و اجتماعی که این مفاهیم در آن رشد کرده‌اند میسر نمی‌گردد و هرگونه برداشت و تاویلی که بی‌توجه به ریشه‌های این مفاهیم صورت بگیرد، لاجرم در حد سطح باقی می‌ماند در شکل‌گیری شهر اسلامی می‌توان اصولی را متصور گردید که در غالب ارتباطات انسان با عواملی است که مبنای کلی شکل‌گیری فلسفه‌ی شهرسازی اسلامی را تشکیل می‌دهند. این اصول را می‌توان به ارتباطات انسان با خدا، خود، پیرامون و محیط تقسیم بندی کرد. درونگرایی از جمله اصول اساسی شهر اسلامی است که در قالب حریمیت و سلسله مراتب خود را نمایان می‌کند (تاجر، افشاری آزاد، ۱۳۹۱: ۱۴). درونگرایی موجود در شهرها و بناها یکی از اثرات اعمال سلسله مراتب مورد نظر در قلمروهای مختلف حیات فردی و جمعی بوده، می‌توان گفت که حفظ و اعمال ارزش‌هایی مانند: حریمیت، آرامش، امنیت، خلوت‌گزینی، حیا، سادگی، تنظیم شرایط محیطی در انواع اقلیم‌ها و توجه به درون بیشتر از بیرون سبب شد تا یک نوع سلسله مراتب قوی، روشن و منحصر به فرد در شهرهای اسلامی به وجود بیاید (طیبیان و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۷). فرهنگ اسلامی این نکته را که حریم خصوصی هر فرد بایستی از تعدی و تجاوز مصون باشد، به رسمیت شناخته است. از اینرو، حریم خصوصی در بسیاری از آیات قرآن کریم به طور قابل ملاحظه‌ای مورد اشاره قرار می‌گیرد (هشام مرتضی، ۱۳۸۷: ۱۳۵).

بیان مسئله

گرایش به درون، با وجود تفاسیر مختلفی که در تحلیل علت آن، در جاهای مختلف آورده شده، عمدتاً به شکلی واحد از سازماندهی کالبدی در معماری سرزمین‌های مسلمانان، اطلاق شده و آن عبارت است از: بسته بودن فضای خصوصی نسبت به فضای شهری و بازشدگی آن به سوی فضای باز خصوصی (عمدتاً حیاط میانی) (ناری قمی، ۱۳۸۹: ۷۰). در معماری اسلامی "حریمیت و نداشتن دید روی بنای مجاور" به عنوان یکی از معیارهای طراحی در ساخت شهرهای اسلامی نام برده می‌شود و اهمیت حریم خصوصی و استحقاق برخورداری از آن و احترام به آن مورد توجه قرار گرفته است (سلیم حکیم، ۱۳۸۱). شهرهای ایرانی از این قاعده مستثنی نبوده‌اند، شهرسازی ایرانی متأثر از فرهنگ اسلامی که قرن‌ها آمیخته با آن بوده نوعی از درون‌گرایی و سلسله مراتب فضای شهری را در خود جای داده است. در شکل‌گیری

فضاهای مختلف و به خصوص فضاهای مسکونی، مسائل اعتقادی و خاص ایرانیان تاثیر گذار بوده است. احترام به زندگی خصوصی و حرمت قائل شدن برای آن از مواردی است که به نحوی در شکل یک فضای خانه‌ی درونگرا تاثیر گذار بوده است (سیفیان و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۴). اما با گذشت زمان و تغییر در الگوهای موجود و تغییر در عملکرد و نوع زندگی شهری شاهد دگرگونی در فضاهای شهری و نوع سلسله مراتب شهری می‌باشیم. در شهرهای امروزی ما و الگوهای موجود مسکن حتی در شهرهای جدید، اغلب این اصول رخت بر بسته و این اصل را تنها با عناوینی همچون سلسله مراتب دسترسی در طرح‌ها و نقشه‌های پیشنهادی می‌توان مشاهده کرد که آن هم چندان راه به جایی نبرده است (Bahrainy, 1995). با توجه به نظام اسلامی حاکم و ایدئولوژی انتظار آن است که نوع تفکر و عناصر شهر ایرانی-اسلامی تعریف گردیده و در کالبد شهرها نمایان گردد. از جمله اصولی که در شهرهای گذشته‌ی ما کاملاً قابل درک و مشاهده بوده‌اند. اما نوع طرح‌ها و الگوهای بکار برده شده منطبق با الگوهای غیر بومی و استفاده از تفکرات آن بدون در نظر گرفتن اصول و معیارهایی که می‌توان در شهرسازی ایرانی-اسلامی چه در بعد برنامه‌ریزی و چه در بعد طراحی بکار برد صورت پذیرفته است.

عدم توجه به نظام سلسله‌مراتبی در ساختار شهری، از نظر محرمیت می‌تواند از بسیاری جهات عملکرد صحیح و منطقی شهر را با مشکل مواجه نموده و موجب جنبه‌ای از اشراف شود که امروزه در بسیاری از ساخت و سازها قابل مشاهده است. محرمیت، سلسله‌مراتب و درونگرایی از اصولی بوده‌اند که امروزه حقیقتاً مهجور مانده و به یقین شناخت و به کارگیری آنها راهگشا خواهد بود. آن‌جا که صحبت از سردرگمی و بی‌هویتی معماری و شهرسازی امروز ایران است، شاید بتوان بزرگترین معضل آن را علاوه بر بی‌برنامه‌گی، فقدان اندیشه‌های قوی و عدم فهم درست معماری و شهرسازی معاصر، در گسست از اصول شهرسازی گذشته دانست. بکارگیری شاخص‌ها و معیارهای مرتبط با شکل‌گیری شهر ایرانی-اسلامی که بتوان آن را به عنوان راهنما و مسیری برای برنامه‌ریزان در جهت دست‌یابی به این هدف استفاده کرد از نواقص و کمبودهای موجود در این راه می‌باشد. بنابراین این نوشته در ارتباط با درونگرایی و دو اصل مرتبط با آن سلسله‌مراتب و محرمیت می‌باشد و در پی آن است تا علاوه بر بازخوانی این عناصر در شهرهای ایرانی اسلامی به دنبال پاسخگویی به این پرسش می‌باشد که معیارها و عوامل مرتبط در جهت بازیابی این ویژگی از گذشته‌ی شهرهایمان کدامند؟

مبانی نظری

یکی از مهمترین دستاوردهای فکری، فلسفی، هنری، صناعی و تولیدی تمدن‌ها و جوامع بشری "شهر" است که از ماندگاری نسبی برخوردار می‌باشد. شهر هم تجلی باورها و ارزش‌های فرهنگی جامعه بوده و هم اینکه بر رفتار انسان اثر می‌گذارد و ضمن آنکه بیانگر هویت جامعه در انظار جهانیان و تاریخ است، تنظیم‌کننده‌ی روابط آحاد جامعه با یکدیگر نیز می‌باشد (Naghizadeh, 1995).

اصطلاح شهر اسلامی را به دو مفهوم می‌توان اطلاق کرد: شهر و محیط مناسب زندگی مسلمین (آنگونه که باید باشد) و شهرهایی که در طول تاریخ توسط مسلمین در نقاط مختلف جهان بنیان گردیده‌اند. بسیاری محققین بر این باورند که

شهرهای مسلمین تجلی ارزش ها و اصول برآمده از تعالیم اسلام می باشند. تعادل، هماهنگی، سلسله مراتب، درونگرایی، حریم خصوصی و خودنمایی، اجتناب از اسراف و تبذیر، مقیاس انسانی و سایر اصول مرعی شده در محیط مصنوع مسلمین جملگی تعاریف خود را از اسلام گرفته و با ویژگی های همین اصول در سایر تمدن ها تفاوتی ماهوی دارند (نقی زاده، ۱۳۷۸: ۲۹).

برای بانیان و ساکنان شهر اسلامی، شهر به منزله انعکاس ارزش های اسلامی است، گذشته از تمام گوناگونی های متأثر از عوامل طبیعی، شهر در اسلام غرق در ایمانی واحد است و در حالی که معیارها و قوانین زندگی بر آن حاکم و مسلط است، شکل مشخصی از معماری را ارائه می دهد (خدایی و تقوایی، ۱۳۹۰: ۱۰۷).

اصل درون گرایی

زندگی و رفتارهای اجتماعی انسان ها تابع فرهنگی است که در آن زاده شده و پرورش یافته اند. قطعاً این فرهنگ حاصل جغرافیاست. این جغرافیا، انسان ساخت ها را به صورت چشم اندازهای خاصی که نیازهای زمان را برطرف کند، جلوه گر می سازد. یکی از این انسان ساخت ها و یا از مهمترین آنها، شهر و معماری مسکن است. در هر فرهنگی شهر با توجه به جغرافیای همان فرهنگ از جمله، دین، ادبیات، آب و هوا، ارتفاع و ... ساخته می شود. این جغرافیا در کشور ایران نمودهای ویژه ای را در ساخت و سازها از خود برجای گذاشته که نمود فرهنگ درونگرایی و رعایت حجاب در ساخت و سازها یکی از آنهاست (منصوری، ۱۳۸۹: ۳۸). از واژه ی درونگرایی می توان معانی مختلفی را استنباط کرد. این واژه قبل از اینکه رنگ معماری به خود بگیرد از دیدگاه اخلاقی و عرفانی نیز در برگیرنده ی معانی و مفاهیمی می باشد. تودار بودن، گرایش به حالات درونی و پرهیز از نشان دادن آن حالات به صورت تظاهر بعضی از این معانی می باشد. بحث نپرداختن به ظاهر و در عوض کار بر روی درون و حالات درونی، از طرف بعضی از کارشناسان مباحث معماری به داخل این عرصه نیز کشیده شد. تا جایی که معماری ایران را از این نظر که در نمای بیرون آن و در گذر های پریپچ و خم که چیزی جز خشت و گل دیده نمی شود ولی در داخل دنیایی از زیبایی و پرکاری دارد، درونگرا نامیده می شود (معماریان، ۱۳۸۴: ۵). شاید بتوان درونگرایی را بارزترین مشخصه ی رعایت سلسله مراتب دانست و یا آن را ثمره ی محرمیت قلمداد کرد. درونگرایی مفهومی است که به صورت یک اصل در شهرسازی ایران وجود داشته و با حضوری آشکار به صورت های متنوع قابل درک و مشاهده است (طیبیان و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۷). یکی از باورهای مردم ایران ارزش نهادن به زندگی شخصی و حرمت آن و نیز عزت نفس ایرانیان بوده که این امر به گونه ای معماری ایران را درونگرا ساخته است (حسن پور لمر، ستاری ساربانقلی، ۱۳۹۲: ۸). همسویی معماری سنتی ایران با ارزش های الهی در خصوصیت درونگرایی نمود می یابد. در معماری و شهرسازی گذشته ی ایران، توجه به درون بیش از بیرون و ارزش هایی چون حیا، عدم تفاخر، ریا و خودنمایی، پرهیز از برهنگی و خودآرایی، از بین بردن زمینه رشد خودپسندی و وحدت جامعه در ساختمان های درونگرا به خوبی قابل مشاهده است. خانه ی درونگرا نوعی پاسخ به سیر در انفس و درون خویش است که با تعالیم قرآنی کاملاً همخوانی دارد (الهی زاده، سیروسی، ۱۳۹۳: ۳۹).

اصل محرمیت

توجه به حریم خصوصی در علوم تخصصی مختلف مورد بحث قرار گرفته و بعضی روانشناسان، جامعه شناسان و معماران به آن توجه نموده اند. آلتمن و چمرز (۱۹۸۴) حریم خصوصی را به عنوان "انتخابی که یک فرد نسبت به دسترسی دیگران به خود دارد" تعریف کرده اند. (Noorul Huda Mohd Razali, Anuar Talib, 2013, 404). نظریه ی حریم خصوصی در سال ۱۹۷۵ از سوی ایروان آلتمن که در رشته ی روانشناسی اجتماعی تحصیل کرده است مطرح گردید. هدف از این نظریه توضیح این مسئله می باشد که چرا افراد گاهی تنهایی و ماندن در فضای خصوصی خود و گاهی مشارکت و اثر متقابل اجتماعی را ترجیح می دهند. بطور سنتی، حفظ حریم خصوصی به عنوان حالتی از قطع ارتباط اجتماعی در نظر گرفته شده است (به عنوان مثال، اجتناب از افراد). با این حال، آلتمن، آن را به عنوان دیالکتیک و فرایند تنظیم کننده ی مرزی پویا در نظر گرفته که در آن حریم خصوصی حالتی ایستا نداشته، بلکه "یک کنترل انتخابی از دسترسی به خود و یا به یک گروه" می باشد. با توجه به دیدگاه آلتمن، "دیالکتیک" اشاره به باز و بسته بودن حریم خود نسبت به دیگران بوده است (به عنوان مثال، به دنبال یا اجتناب از تعاملات اجتماعی)، در حالی که "پویایی" سطح تمایلی از حریم خصوصی را نشان می دهد (به عنوان مثال، سطح ایده آل از تماس در یک زمان خاص)، که به علت تفاوت های فردی و فرهنگی متفاوت می باشد. به عبارت دیگر، سطح تمایل به حریم خصوصی متناسب با زمان و با توجه به محیط تغییر می کند. بنابراین، ممکن است خواستار پرهیز از ارتباط با افراد در یک زمان خاص و تمایل به ارتباط در زمان دیگری باشیم (Altman, 1977).

آلتمن همچنین معتقد است که هدف از مقررات حفظ حریم خصوصی، به منظور رسیدن به سطحی مطلوب از حریم خصوصی می باشد. در این فرایند بهینه سازی، همه ی ما در تلاش برای مطابقت با دستیابی به حریم خصوصی با سطحی از تمایل می باشیم. در سطح بهینه از حریم خصوصی، ما می توانیم تمایل به تنهایی را تجربه کنیم. با این حال، اگر سطح واقعی ما از حریم خصوصی بیش از یک تمایل باشد، ما احساس تنهایی و یا انزوا خواهیم داشت. (Kaya & J. Weber, 2003). با توجه به دیدگاه آلتمن، اگر ما به طور موثر باز و بسته بودن حریم خود را نسبت به دیگران کنترل کنیم (به عنوان مثال، خودمان را بیشتر یا کمتر در دسترس دیگران قرار بدهیم) در پاسخ به تمایل ما و محیط، ما می توانیم در جامعه عملکرد بهتری داشته باشیم. به منظور تنظیم موفقیت آمیز حریم خصوصی (به عنوان مثال، تعامل اجتماعی)، نیازمند استفاده از انواع مکانیسم های رفتاری مانند کلامی و غیر کلامی رفتار، مکانیسم های محیطی از سرزمین و فضای شخصی و غیره می باشیم. از طریق ترکیب این مکانیسم رفتاری (به عنوان مثال، تکنیک ها)، می توان سطح تمایل به حفظ حریم خصوصی خود را با دیگران به منظور رسیدن به سطح بهینه حفظ حریم خصوصی بیان کرد (Altman, 1977).

در تبیین اصل محرمیت در اسلام می توان بیان کرد که یکی از امور مسلم در سیره پیامبر(ص) اهتمام ایشان به رعایت حریم های شخصی انسان است. چرا که حریم خصوصی یک ارزش کلیدی و اخلاقی است که زیربنای توجه به شأن و منزلت انسانی است. حریم که جمع آن حرم، احاریم و ... است با کلماتی مانند حرمت، احرام و حرام قرابت معنایی دارد

(علی آبادی و هاشمی طغرالجردی، ۱۳۸۹: ۴۵). حریم خصوصی حق افراد برای خودداری از حمایت شدن در برابر مداخله بی اجازه دیگران در امور و زندگی خود و خانواده شان است (نمکدوست، ۱۳۸۵: ۲۰۱). حمایت از حریم خصوصی افراد و عدم مداخله در امور خصوصی دیگران یکی از مهمترین آموزه های اسلامی می باشد. دین مبین اسلام برای حیثیت، کرامت و شخصیت انسان و همچنین حفظ اسرار مردم، ممنوعیت ورود به منزل و خلوت اشخاص و منع تجسس در امور دیگران، جایگاه ویژه ای قائل می باشد. به عنوان مثال آیات ۲۷ و ۲۸ سوره نور همچنین در آیه ۱۲ سوره حجرات به وضوح به بارزترین مصداق حریم، یعنی خانه هر فرد اشاره شده است. همچنان خداوند متعال می فرماید کسانی که ایمان آورده اید، در غیر از خانه خود وارد نشوید تا اجازه بگیریید (اخوت، الماسی فر و بمانیان، ۱۳۸۹: ۱۴۸) با بررسی فضاهای معماری گذشته ایران در می یابیم که اصل تسلسل در معماری سنتی حریم های خصوصی را با ایجاد شکستگی در محورهای حرکت از فضاهای دیگر جدا می کرد. تعدد این محورها از ورودی منزل تا اندرونی به بیگانه اجازه نمیداد تا به طور مستقیم به فضاها و حریم خصوصی خانه اشراف پیدا کند. به اعتقاد موریس هدف از ساختن خانه حیاط دار حفظ محرمت عرصه خصوصی به هر شکل ممکن بوده است (موریس، ۱۳۸۱: ۲۹).

اصل سلسله مراتب

یکی از مهم ترین تجلیات کالبدی رعایت سلسله مراتب در شهرهای ایرانی، بروز و تقویت درونگرایی به عنوان یکی از ویژگی های بارز این شهرها بوده است. به عبارت دیگر درونگرایی موجود در شهرها و بناها یکی از اثرات اعمال سلسله مراتب مورد نظر در قلمروهای مختلف حیات فردی و جمعی بوده است. به گونه ای دیگر می توان گفت که حفظ و اعمال ارزش هایی مانند: محرمت، آرامش، امنیت، خلوت، حیا، سادگی، تنظیم شرایط محیطی در انواع اقلیم ها و توجه به درون بیشتر از بیرون سبب شد تا یک نوع سلسله مراتب قوی، روشن و منحصر به فرد در شهرهای اسلامی به وجود بیاید (طیبیان و همکاران، ۱۳۹۰: ۶۷).

از آنجا که اصول حاکم بر معماری و شهرسازی سنتی ایران، ریشه های عمیقی در فرهنگ و اندیشه های این مرز و بوم دارد، شالوده ی معماری اسلامی و فضاهای سنتی ایرانی در تطابق با اصول اسلامی می باشد. گلزر هایدر در کتاب کیهان شناسی و معماری اسلامی اشاره می کند که بر اساس مسئله ی "خدا محوری" جای تعجب نیست که معماری مسلمانان بدون تجزیه شدن، بصورت مفهومی و فضایی، سلسله مراتب را مطرح می کند. این اصل در تمام بناها از جمله خانه های سنتی ایرانی بکار گرفته شده و محرمت و امنیت بصری را برای ساکنان خود فراهم نموده است (زلفی پور، ۱۳۹۱: ۳). در شهرهای ایرانی - اسلامی به علت غلبه جهان بینی اسلامی محرمت افراد در فضاهای خصوصی و نیمه خصوصی از اهمیت ویژه ای برخوردار است. به واقع محرمت به عنوان حق شخصی افراد بوده و القا کننده مفاهیمی چون عرصه، حریم، قلمرو و حوزه نفوذ می باشد. در شرایط مطلوب، شبکه ای از سلسله مراتب محرمت، فضای شهری را در بر می گیرد. این سلسله مراتب از واحدهای مسکونی به عنوان محرم ترین و خصوصی ترین فضا شروع و به عمومی ترین فضای مرکزی شهر ختم می شود (طیبیان و همکاران، ۱۳۹۰: ۶۸).

اصل سلسله مراتب یعنی ساماندهی و ترکیب فضاها و عناصر براساس برخی از خصوصیات کالبدی یا کارکردی آنها که موجب پدید آمدن سلسله مراتبی در نحوه ی قرارگیری استفاده یا مشاهده عناصر شود. در قسمت های مختلف فضاهای معماری رعایت شده که نقطه شروع آن فضای ورودی است که از کارکردهای فضاهای ورودی اتصال فضاهای درونی مجموعه با فضاهای بیرون است. کلیه ی فعالیت ها از جمله تغییر مسیر، توقف، انتظار، ورود، تقسیم و تعیین جهت مسیر، حرکت و ورود به فضای داخلی نیز هر کدام اجزاء متناسب با خصوصیات خود براساس سلسله مراتب در جهت حفظ محرمت باعث شده که بین اجزاء یا جزء فضاها نیز این اصول رعایت شود تا کارکرد فضاهای ورودی به بهترین شکل ممکن صورت پذیرد (مهدوی نژاد و همکاران: ۱۳۹۱).

پیشینه تحقیق:

موضوع درون گرایی به عنوان یکی از شاخص ترین ویژگی های مطرح شده در شهرسازی منتسب به اسلام می باشد. اگر بخواهیم یک ویژگی مشترک بین تمام رویکردهایی که در مطالعات معماری اسلامی وجود دارد ذکر کنیم درونگرایی مسلما از اولین گزینه هاست. با توجه به اهمیت موضوع و مشترکات مذهبی و فرهنگی میان جوامع مسلمان و بازتاب این اعتقادات در شهر مطالعات مختلفی در ارتباط با درونگرایی در داخل و خارج از کشور صورت پذیرفته است. در این ارتباط به برخی از این مطالعات صورت گرفته اشاره می گردد.

جدول شماره ۱: پیشینه تحقیق

نویسنده	عنوان	خلاصه ی پژوهش
ایوان آلمن (۱۹۷۷)	مقررات حریم خصوصی: فرهنگی جهانی یا فرهنگی خاص	این پژوهش حریم خصوصی را به عنوان یک فرایند عام در نظر گرفته است که در تمامی فرهنگ ها وجود داشته، اما در عمل در فرهنگ های مختلف بصورت معانی و حالت های متفاوتی بروز می کند.
احمد حریرا هاشم و زایتون عبد الرحیم (۲۰۰۸)	تاثیر مقررات حریم خصوصی بر روی زندگی زنان در شهرهای مالزی در خانه های تراس دار	این پژوهش گزارشی بر هنجارهای رفتاری به عنوان بخشی از مکانیزم های رفتاری و محیطی بکار برده شده برای تنظیم حریم خصوصی در میان خانواده های مالزیایی که در خانه های تراس دار زندگی می کنند.
نوری هدی مهد رضایی، انور تالیب (۲۰۱۳)	مفهوم حریم خصوصی و برنامه ریزی فضای درونی سکونتگاه ها در مالزی	در این پژوهش به بررسی حریم خصوصی در کشورهای اسلامی و غربی و بررسی حریم خصوصی در سکونتگاه های سنتی و سکونتگاه های کم هزینه پرداخته است.
منوچهر طبیبیان و همکاران (۱۳۹۰)	بازتاب اصل سلسله مراتب در شهرهای ایرانی - اسلامی	در این پژوهش ابتدا به تشریح مفهوم عام اصل سلسله مراتب و همچنین مفاهیم عرفانی آن در عرفان اسلامی و ایرانی پرداخته است، سپس ابعاد مختلف اصل سلسله مراتب در محیط های مصنوع به کمک مصادیق تصویری شهرهای ایرانی - اسلامی را مورد توجه قرار گرفته است.
محمدجواد مهدوی نژاد (۱۳۹۱)	محرمت در الگوی مسکن بومی و به کارگیری آن در معماری معاصر تهران	در این پژوهش به بررسی اصل محرمت در معماری سنتی ایران و تجلی آن در خانه های تهران پرداخته است و همچنین اصولی و آموزه هایی که از این تحلیل می توان استخراج و در معماری معاصر را بکار برد را بیان کرده است.
سید علی تاجر و سمیه افشاری آزاد	تبیین مفهوم درون گرایی در شهر اسلامی از طریق تحلیل آیات قرآن کریم و نهج البلاغه	در این مقاله نگاهی مفهومی به موضوع درون گرایی به عنوان یکی از شاخص ترین ویژگی های مطرح شده در معماری منتسب به اسلام پرداخته و پس از

ارائه ی تحلیل های موجود از موضوع درون گرایی و نقد مختصر آنها، با تمرکز بر توپولوژی رابطه ی شهر و فضای معماری به تبیین این مفهوم پرداخته است.		(۱۳۹۱)
این کتاب به تجزیه و تحلیل آن دسته از اصول و ارزش های برگرفته از سنن اسلامی می پردازد که بافت فیزیکی و اجتماعی محیط زندگی مسلمانان را تحت تاثیر قرار می دهند. نویسنده با ایجاد نگرش مبتنی بودن اسلام بر ارزش ها و نه بر قوانین، و ضمن تبیین ابعاد اجتماعی سنت اسلامی، سعی در زدودن طرز تفکری دارد که اسلام را خودکامه می انگارد.	اصول سستی ساخت و ساز در اسلام	هشام مرتضی (۱۳۸۷)

(منبع: نگارندگان)

روش تحقیق:

روش تحقیق در پژوهش حاضر روشی توصیفی تحلیلی می باشد که مطالعات توصیفی برخلاف تحقیقات تاریخی در مورد زمان حال به بررسی می پردازد. این نوع تحقیق به توصیف و تفسیر شرایط و روابط موجود پرداخته و وضعیت کنونی پدیده یا موضوع را مورد مطالعه قرار می دهد. لازم به ذکر است که منابع کتابخانه ای مانند کتب، پایان نامه ها، گزارشات، مجلات، اینترنت و اسلایدهای مربوطه نیز در قسمت های مختلف مورد استفاده قرار گرفته است. در بخش مطالعات کتابخانه ای به بررسی مبانی نظری و پیشینه ی تحقیق موضوع مورد بحث پرداخته شده، سپس در مرحله دوم برخی از مهمترین اصول و ارزشهای اخلاقی و سنت های حسنه پیامبر اکرم(ص) از مدارک مکتوب حدیث و متون و تحقیقات در حیطه ی معماری و شهرسازی مرتبط استخراج شده و در نهایت نحوه ی نمود هر یک از این اصول و مؤلفه ها در سبک زندگی و به تبع آن در ساختار فضایی خانه به توصیف و بررسی شاخص های حریمیت و درونگرایی در شهر اسلامی پرداخته شده است.

بحث و یافته ها

تاریخچه درونگرایی

سرزمین بزرگ ایران از معدود کشورهای جهان است که در طول تاریخ حیات خود ارائه دهنده یک نوع فرهنگ شهری خاص به جهان بوده است. بحث نداشتن ارتباط بصری مستقیم با فضاهای شهری را می توان از دو زاویه دید اقلیمی و فرهنگی مورد بررسی قرار داد. قبل از شروع یاد آور شویم که بخش بزرگی از سرزمین ایران دارای آب و هوایی گرم و خشک با بارندگی کم همراه با طوفان های شن و آفتابی سوزان است. سازندگان بناهای این مناطق با شناخت این ویژگی های محلی و جغرافیایی خانه را طوری طراحی کرده اند که هر نوع ارتباط مستقیم با عوامل جغرافیایی یاد شده، قطع و محیطی امن برای اهل خانه فراهم گردد. آنهایی که در شهری مثل یزد زیسته اند به خوبی آگاهند که چگونه طوفان شن از پس چندین در و پنجره بسته رو به کوچه، گذر می کند و خود را به اعماق اتاق ها می رساند. یکی از موانع سد راه این

نوع پدیده‌ها بسته نگاه داشتن محیط بیرونی خانه و ساخت دیوارهای بلند بدون منفذ است. همچنین با توجه به محیط گرم و خشک اطراف و بافت متراکم فاقد فضای سبز عمومی، حیاط داخل خانه محیطی مناسب برای ایجاد یک باغ کوچک و حوض آب است. شاید بتوان به این مطالب موضوع امنیت جانی و حفظ خانواده در برابر حملات برخی غارتگران که با ایجاد یک محیط بسته و دیوارهای بلند عملی می‌شده است را اضافه نمود. (معماریان، ۱۳۸۴: ۱۲).

این خاک و بوم به علت موقعیت استراتژیک خود، تهاجمات و ویرانگرایی‌های بسیاری به خود دیده ولی تطابق پذیری، عاملی است که ایرانیان توانسته‌اند نه تنها فرهنگ‌ها و سنت‌های دیرین خود را حفظ کنند بلکه بر حاکمان غیر ایرانی نیز تاثیر گذاشته و آنها را با خود همراه کنند. ورود اسلام به ایران نیز یکی از همین برهه‌های تاریخی است که این پایداری را به چالش کشید. اگرچه تداوم حضور اندام‌های ایرانی در زمان‌هایی دچار وقفه شد ولی هیچگاه از بین نرفته و در فرصت‌های مقتضی دوباره احیا شده است (نظیف، ۱۳۹۲: ۵۷). در واقع شهرسازی ایرانی دارای استمرار بوده که هرچند بارها بر اثر کشمکش‌های داخلی و هجوم‌های خارجی دستخوش فترت یا انحراف موقتی شده، با این همه به سبکی دست یافت که با هیچ سبک دیگری اشتباه نمی‌شود. در ایران معماری آثار تاریخی در عین اینکه دارای مفهوم و هدف دینی و آیینی است، مانند سایر نقاط جهان وابسته به عواملی چون اقلیم، مصالح موجود، فرهنگ منطقه، فرهنگ همسایه، دین و آیین و باور و بانی بناست. این موضوعات هر چند در شکل‌گیری اولیه خانه‌های درونگرا نقش داشته ولی در گذر زمان عوامل دیگری نیز در تشدید این درونگرایی موثر بوده است. بحث دورنگه داشتن حریم خانواده از دید غیر، بحثی است که حداقل، تاریخ خانه‌های درونگرایی ایران را پس از ظهور دین مبین اسلام دگرگون کرده است. هرچند که تاریخ پیدایش خانه‌های درونگرا در ایران به پیش از اسلام می‌رسد، ولی دین اسلام با جنبه تقدس بخشیدن به حریم خانواده و الهی کردن آن، آن را تا اعماق تفکرات سازندگان ایرانی رسوخ داد (همان، ۱۳۸۴: ۱۵).

بحث محرمیت از همان بدو ورود توسط حلقه‌ها و کوبه‌های درب خانه (اولین حوزه محرمیت) مشخص می‌شود تا آنجا که نهایت نفوذ بیگانه، هشتی و حیاط خانه است (مهدوی نژاد و دیگران، ۱۳۹۱: ۴). موضوع قابل اهمیت، طرح درونگرایی خانه هاست. در خانه‌هایی که ساخته شده‌اند ساکنین آنها احساس ناراحتی نمی‌کردند. اندرون خانه‌ها یا جایی که زن و بچه‌ها زندگی می‌کردند، می‌بایست تنوع زیادی داشته باشد. آشپزخانه را در جایی می‌ساخته‌اند که زن خانه بتواند به راحتی در آن کار کند و کسی او را نبیند (پیرنیا، ۱۳۷۴: ۱۵۴).

یکی دیگر از اصول درونگرایی در سکونتگاه‌ها، حلقه یا بکوبهایی بود که در قسمت بیرونی دربهای ورودی (دروازه) کار می‌گذاشتند که برای زن‌ها بصورت حلقه‌ای بود و برای مردها بصورت کوبه‌ای و چکشی و از دو فلز متفاوت ساخته می‌شدند برای ایجاد صداهای مختلف، که از درون حیاط مشخص باشد که مرد پشت در است یا زن (منصوری، ۱۳۸۹: ۴۲). فضاهای مانند هشتی و دالان از نمونه‌های شاخص فضای مصنوع جهت ایجاد محرمیت در خانه می‌باشند. این فضاها سبب می‌شدند ارتباط بصری به حیاط و فضاهای بنا از بیرون ایجاد نگردد. همچنین در مسکن سنتی بین محل انجام فعالیت‌های مربوط به روابط بیرون مرد خانواده یا محل انجام فعالیت‌های خانوادگی تفکیکی وجود دارد. در انجام فعالیت‌های مربوط به خانواده هیچ فضایی به یک فعالیت خاص اختصاص نمی‌یابد و از فضا استفاده‌هایی متعددی در

ساعات مختلف روز می شود. تنها فضاهای خدماتی مثل آشپزخانه، مستراح، حمام، پستو یا انبار و مانند آن فضایی مشخص دارند. در خانه سازی جهان اسلام فضاهای متنوع و عناصر موجود، ساختار خود را با جلای برگرفته از فرهنگ و رسوم اجتماع و در یک کلام دین مزین ساخته اند. حفظ حریم و قداست حضور مسلمانان در کنار هم موجب گردیده تا عناصری چون در، حیاط، اتاقها، ایوان، پشت بام، مشربیه، پنجره، کنگره، دیوارهای بلند و... با ویژگیهای خاصی ساخته و پرداخته شوند (مهدوی نژاد و دیگران، ۱۳۹۱: ۴).

تبیین مفهوم درو نگرایی در شهر اسلامی از طریق تحلیل آیات قرآن کریم و سنت

با اینکه اسلام بر ماهیت شهرنشینی تاکید دارد اما قرآن و سنت قواعد دقیقی برای برنامه ریزی شهری، که بتوان در شهرسازی و طراحی مسلمانان از آن ها استفاده نمود عنوان نکرده است. از طرف دیگر، در شریعت اسلام اصولی مطرح شده است که تعیین کننده ی شیوه زندگی افراد و جامعه ی مسلمان و بالطبع محیط زیست می باشد. در این رابطه الگ گرابر می گوید: این اسلام بود که انعطاف پذیری را در شهرهای اسلامی و طبقه ی حاکم آن وارد نمود، نه بدان دلیل که اسلام از ماهیتی انتزاعی برخوردار است که قادر به پاسخگویی به تمام مشکلات باشد. بدون شک این ماهیت انتزاعی همان شریعت است که روابط انسان ها را با یکدیگر و با محیط پیرامون تنظیم می نماید (مرتضی، ۱۳۸۷: ۸۷)

حریم خصوصی یکی از ارزشمند ترین مفاهیم نظام های حقوقی توسعه یافته است. حق بر حریم خصوصی در زمره ی مهمترین حقوقی است که ارتباط تنگاتنگی با کرامت انسانی دارد. لذا حمایت از شخصیت انسانی مستلزم حمایت از حریم خصوصی است (انصاری، ۱۳۸۳: ۱۸). با بررسی آیات قرآن چنین بدست می آید که قرآن بر رعایت حریم خصوصی تأکید بسیاری دارد. بر این اساس در این قسمت، مهم ترین آیاتی که بر حمایت از حریم خصوصی اشخاص تصریح دارد، مورد تحلیل و بررسی قرار می گیرد.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتَسَلِّمُوا عَلَىٰ أَهْلِهَا ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ، فَإِن لَّمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِن قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ، (نور، ۲۷ و ۲۸).

طبق این آیات هیچ کس حق ندارد بدون اطلاع و اجازه ی قبلی به منزل دیگری وارد شود. در زمان جاهلیت بین اعراب رسم نبوده است که برای ورود اجازه بگیرند. قرآن کریم با نزول این آیات این رسم غلط را منسوخ کرد. عدی بن ثاب می گوید علت نزول آیه چنین بوده که زنی از انصار نزد رسول خدا آمد و گفت: یا رسول الله، اوقات و حالاتی بر من می گذرد که نمی خواهم پدرم یا فرزندم مرا در آن اوقات و حالات ببینند، در صورتی که اینان هر وقت سرزده به خانه ی من می آیند و من از این حیث در زحمت و کراهت می باشم، بنابراین چکاری می توانم بکنم، سپس این آیه نازل گردید. شأن نزول آیه دقیقا در رابطه با نقض حریم خصوصی شخص است (شهباز قهفرخی، ۱۳۹۱: ۹۳).

قرآن در جای دیگر می فرماید که به منازل مردم تنها از در آنها وارد شوید: و اتو البيوت من ابوابها.

در حدیثی از رسول خدا می خوانیم:

هنگامی که شخصی سخنی با دیگری می گوید، سپس به اطراف خود نگاه می کند (که دیگری آن را نشنود) آن به منزله ی امانت است (و افشاء این سر همچون خیانت در امانت است). در حدیث دیگری می خوانیم که پیامبر به ابوذر چنین فرمود: جلسات خصوصی امانت است و افشاء سر برادر مؤمن خیانت، از آن پرهیز.

به نظر می رسد از میان تعابیر مختلف، ممنوعیت تجسس و تحسس، ممنوعیت ورود بدون اذن، ممنوعیت استراق سمع و بصر و ممنوعیت خیانت در امانت مهم ترین مصادیق حمایت از حریم خصوصی بوده و در پژوهش های معطوف به سوژه ی انسانی می باید مدنظر قرار گیرند (افشار و نعمتی، ۱۳۸۹: ۶۷). همچنین پیامبر بزرگوار اسلام در ارتباط با حفظ حریم خصوصی فرمودند: اجازه (برای ورود به منزل) باید سه بار گرفته شود، اگر اجازه داده شود (سپس وارد شوید) در غیر این صورت باز گردید (ساربانقلی و اوغانی، ۱۳۹۲: ۴).

تفکیک قائل شدن بین زندگی شخصی و اجتماعی، مهم ترین مشخصه ی اجتماعی در فرهنگ اسلامی به شمار می آید. قرآن کریم در این زمینه در آیه ۳۰ سوره نور می فرماید: ای رسول ما، مردان مومن را بگو تا چشم ها را از ناروا بپوشانند و خود را محفوظ بدارند که این بر پاکیزگی جسم و جان شما اصلح است و البته خدا به هر چه می کنید کاملاً آگاه است. آیه ی شریفه در مقام تشریح حریم خصوصی در مناسبات افراد نامحرم است (نقیبی، ۱۳۸۹: ۹). این کار در محیط سنتی با موفقیت انجام گردید زیرا شکل و نظم خیابان ها و فضاهای خارجی منازل، ضمن اینکه دارای سلسله مراتب بودند، از انسجام خوبی هم برخوردار بودند. همه ی خیابان های اصلی، از مرکز منطقه آغاز می شدند یعنی جایی که دارای بالاترین سطح دسترسی زندگی شهری بود. به تدریج از وسعت خیابان ها کاسته شده و ماهیت، عملکرد و شکل آنها از حالت عمومی به نیمه عمومی و کوچه های بن بست، تغییر میافت و در نهایت به حیاط خصوصی خانه ها ختم می شد که سطح دسترسی آن فقط برای اهل خانه بود. بن بست ها، آنقدر خصوصی بودند که جز فضای خصوصی خانه، محسوب می شدند. به عقیده ی فقهای اسلام، برای اینکه از تجاوز بصری به حریم خانه جلوگیری شود، بایستی هر عاملی را که باعث در معرض دید قرار گرفتن فضای داخلی خانه می شود، حذف نمود. فقها در موارد گوناگون، حکم های مختلفی در رابطه با طراحی سه عنصر خارجی (درب ورودی، پنجره، ارتفاع زائده های مرتفع) که می توانست منجر به تعدی بصری به حریم خصوصی خانه صادر می نمودند. عناصر ویژه داخل خانه (مثل دیوارها، پشت بام ها و کف طبقات)، بایستی از نفوذ صدای ساکنین خانه مخصوصاً زنان، به خیابان ها و خانه های مجاور جلوگیری نماید. این اصل بر پایه سخنان پیامبر (ص) مبنی بر پرهیز از استراق سمع، قرار دارد.

ارائه ی اصول و شاخص های درونگرایی:

حفظ حریم خصوصی و داشتن آرامش و امنیت از مهم ترین نیازهای انسانی بوده و با ایجاد فضاهای محرم می توان این نیاز ها را بر طرف کرد. شناخت راهکارها و اصول اساسی جهت فراهم نمودن سطح قابل قبولی از محرمانه در خانه های امروزی که در یک سردرگمی و شلوغی فضای شهری زندگی می کنند امری ضروری برای آسایش و آرامش و امنیت

روانی می باشند. این پژوهش اساس خود را بر این قرار داده که با بکارگیری اصول و راهنماهایی جهت احیای شهر اسلامی در دنیای معاصر با استفاده از قرآن و سنت در درجه اول و در درجه دوم استفاده از دیدگاه و نظرات صاحب نظران بتواند راهکارها و راهبردهایی منطقی و سازگار را ارائه دهد. لذا اعتقاد براین است که بایستی اصول اساسی نظیر مسجد محوری، محله محوری، طبیعت محوری و درونگرایی تقویت گردند. این مقاله به بررسی راهبردهای حاکم بر اصل درونگرایی پرداخته و با شناسایی دیدگاه ها و نظرات درجه اول و دوم سعی در گسترش زوایای آن دارد.

جدول شماره ۲: اصول پایه مبتنی بر قرآن و سنت در ارتباط با درونگرایی

<p>يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ، فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَى لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ (نور، ۲۷ و ۲۸).</p> <p>طبق این آیات هیچ کس حق ندارد بدون اطلاع و اجازه ی قبلی به منزل دیگری وارد شود.</p>	آسایش	منابع پایه قرآن و سنت
<p>در حدیثی از رسول خدا می خوانیم: هنگامی که شخصی سخنی با دیگری می گوید، سپس به اطراف خود نگاه می کند (که دیگری آن را نشنود) آن به منزله ی امانت است (و افشاء این سر همچون خیانت در امانت است).</p>	شنیداری	
<p>در حدیثی می خوانیم که پیامبر به ابوذر چنین فرمود: جلسات خصوصی امانت است و افشاء سر برادر مؤمن خیانت، از آن بهره یز.</p>	امنیت	
<p>قرآن کریم در آیه ۳۰ سوره ی نور می فرماید: ای رسول ما، مردان مومن را بگو تا چشم ها را از ناروا بپوشانند و خود را محفوظ بدارند که این بر پاکیزگی جسم و جان شما اصلاح است و البته خدا به هر چه می کنید کاملاً آگاه است.</p>	دیداری	
<p>و اتو البیوت من ابوابها. قرآن در جایی می فرماید که به منازل مردم تنها از در آنها وارد</p>	سلسله مراتب عمومی و خصوصی	

(منبع: نگارندگان)

جدول شماره ۳: گویه های مرتبط با شاخص محرمیت در شهرهای اسلامی

ارتباط انسان با خود (درونگرایی)		شاخص
گویه ها	زیر معیار	معیار
<ul style="list-style-type: none"> - عقب نشینی پنجره ها، در و دیوار که علاوه بر ایجاد حریمیت، بین فضاهای مجاور و کاهش امکان دید، سایه های دلنشین روی پنجره می اندازد و نما را از یکنواختی خارج می کند (معماریان، ۱۳۸۷ - دارای، ۱۳۷۶ - پیرنیا، ۱۳۸۹) - ایجاد تدبیری نظیر چرخش ورودی و مسدود کردن دید از ورودی به داخل خانه (منصوری، ۱۳۸۹ - پیرنیا، ۱۳۷۴) - ورودی ها حداقل دارای شکستگی باشند (دید مستقیم به درون وجود نداشته باشد) (طیبیان و همکاران، ۱۳۹۰ - بمانیان، ۱۳۸۹ - عزب، ۲۰۰۳) - استفاده از نور زیاد و کم در خانه ها به عنوان نشانه ی مکث. برای نمونه استفاده از نور کم در مقابل اتاق خواب (بمانیان، ۱۳۸۹ - حائری، ۱۳۸۲) - دیدن چشم اندازهای بیرون از خانه ی خود، همراه با اشراف به خانه های همسایگان نباشد (محمودی و نیک مقدم، ۱۳۸۶ - Mortada, 2003) - استفاده از پیش فضاهای خصوصی تر نظیر نشیمن خصوصی (نحل آیه ۸۰ - عبدالامیر، ۱۹۸۸) - به محض باز شدن درب خانه، کل حیاط در معرض دید خارجی قرار نگیرد (هشام مرتضی، ۱۳۸۷ - سلطان زاده، ۱۳۷۲) - عمق زیاد ایوان حریمیت ایجاد کرده، استفاده همیشه از پرده برای جدایی فضای داخل و بیرون لازم نیست (سلیم حکیم، ۱۳۸۱ - حائری، ۱۳۸۲) - عدم اشراف واحدهای همسایگی برهم (پیامبر اکرم (ص) - هشام مرتضی، ۱۳۸۷ - حائری، ۱۳۸۲) - استفاده از گیاهان متناسب برای محدود کردن دید (هشام مرتضی، ۱۳۸۷ - بمانیان، ۱۳۸۹) - ارتباط بصری مستقیم بین فضاهای داخلی با فضاهای بیرون از خود مناسب باشد (سلیم حکیم، ۱۳۸۱) - ارتباط صحیح فضاهای داخلی به گونه ای که غریبه ها بر فضاهای داخلی تسلط نداشته باشند (سلیم حکیم، ۱۳۸۱ - Omer, 2011) - عدم بلند مرتبه سازی در خیابان های باریک در جهت جلوگیری از مشرف شدن اتاق ها به یکدیگر (هشام مرتضی، ۱۳۸۷) - استفاده از اختلاف سطح به منظور جلوگیری از دید محوطه ی بیرون به درون (سلطان زاده، ۱۳۷۲) 	دیداری	حریمیت
<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد یک محیط آگوستیک که مانع انعکاس و تغییر صدا می شود و باعث می شود گفتگوها به وضوح شنیده و درک شود (Omer, 2010 - هشام مرتضی، ۱۳۸۷ - باقری، ۱۳۹۲) - استفاده از عایق های صوتی در دیوارها (پیامبر (ص) - هشام مرتضی، ۱۳۸۷) - به حداقل رساندن یا از بین بردن صداهای خارجی که برای ساکنین داخل خانه مزاحمت ایجاد می کنند (هشام مرتضی، ۱۳۸۷ - Noorul Huda Mohd Razali, 2013) 	شنیداری	
<ul style="list-style-type: none"> - حفظ فضای داخلی حیاط از فضای بیرونی (نقی زاده و همکاران، ۱۳۸۹ - حائری، ۱۳۸۲ - معماریان، ۱۳۷۳) - دور بودن مناطق مسکونی از مناطق عمومی و پر تحرک (سلیم حکیم، ۱۳۸۱ - ضرابی و همکاران، ۱۳۸۷) - قرار دادن درها و پنجره ها برای ایجاد امکان مراقبت طبیعی از ورودی ها و محوطه های باز (سلیم حکیم، ۱۳۸۱ - Mortada, 2003) - دور بودن مناطق مسکونی از مناطق عمومی و پر تحرک (سلیم حکیم، ۱۳۸۱ - ضرابی و همکاران، ۱۳۸۷) - حریمیت؛ استقلال و راحتی استفاده کنندگان از فضا را در بر خواهد داشت (لنگ جان، ۱۳۹۰ - Mortada, 2003) 	امنیت و آسایش	

- در نظر گرفتن فضای سبز در مراکز محلات که به عنوان فضای نیمه خصوصی برای این محلات مسکونی محسوب گردد (هشام مرتضی، ۱۳۸۷)	
- تفکیک عرصه های عمومی، نیمه خصوصی در فضای داخلی خانه (خواب ها به عنوان فضای خصوصی، آشپزخانه و نشیمن حریم نیمه خصوصی و پذیرایی به عنوان حریم عمومی (آیات ۵۹ و ۶۰ سوره نور - منصوری، ۱۳۸۹ - حائری، ۱۳۸۲) - استفاده از سطوح منحنی یا زاویه دار (عزب، ۲۰۰۳ - آیوازیان، ۱۳۷۶) - ایجاد تنوع در سقف برای مفهوم بخشیدن به فضا و ایجاد حریم (سلیم حکیم، ۱۳۸۱ - Lim, 1987) - استفاده از پیش فضاها در کنار قسمت های اصلی ساختمان (سلطان زاده، ۱۳۷۲) - ایجاد فضاهای سبز و درخت کاری در مسیرهای رفت و آمد (هشام مرتضی، ۱۳۸۷)	تناسب

(منبع: نگارندگان)

جدول شماره ۴: گویه های مرتبط با شاخص سلسله مراتب در شهرهای اسلامی

ارتباط انسان با خود (درونگرایی)		شاخص
گویه ها	زیر معیار	معیار ها
- در محله فضاهای عمومی، نیمه عمومی، نیمه خصوصی تفکیک شود (تقوای، ۱۳۹۰ - باقری، ۱۳۹۲ - توسلی، ۱۳۶۵) - تامین سلسله مراتب در فضاهای شهری (Mortada, 2003 - مدنی پور، ۱۳۸۱ - طیبیان، ۱۳۹۰) - تعامل فضایی بین بیرون و درون به واسطه ی طراحی فضاهای بینابین بمنظور تقویت الگوی سلسله مراتب فضایی (باقری، ۱۳۹۲ - ناری قمی، ۱۳۸۹) - گشوده شدن فضاهای عمومی به روی مردم در جهت کنترل روابط اجتماعی و قدرت انتخاب میزان دلخواه از این روابط (Schwart, 1968 - معماریان، ۱۳۸۴)	سلسله مراتب عمومی و خصوصی	
- تعیین سلسله مراتب در شبکه های ارتباطی شهری (نقی زاده، ۱۳۸۳ - اردلان و بختیار، ۱۳۸۰) - حداقل معابر بن بست (غفاری سده، ۱۳۷۳ - هشام مرتضی، ۱۳۸۷) - در نظر گرفتن سلسله مراتبی از کاربری ها در محله (Naghizadeh, 1997 - تقوایی، ۱۳۹۰) - ارتباط غیر مستقیم منطقه ی مسکونی به راه اصلی (تقوایی، ۱۳۹۰) - ارتباط و پیوند میان اجزاء ساختار شهر بوسیله ی مفاصل ارتباطی برقرار شود (سلیم حکیم، ۱۳۸۱) - قابلیت دسترسی راحت به ویژه برای عابرین در سطح محله (Cratan, 2008)	دسترسی	سلسله مراتب
- هماهنگی شکلی و همپوندی واحدهای مسکونی نسبت به یکدیگر (نوربرگ شولتز، ۱۳۸۱ - نقره کار، ۱۳۸۹ - بمانیان، ۱۳۸۹) - طراحی مناسب فضاهای باز و بسته و ایجاد رابطه مناسب بین آنها (Omer, 2010; Mortada, 2003) - تعریف مشخص ورودی ها (نقی زاده و همکاران، ۱۳۸۹) - ایجاد گشودگی های فضایی در مسیرهای طولانی (سلیم حکیم، ۱۳۸۱) - توجه به دیدهای متوالی عابر پیاده و تداوم بصری در حرکت پیاده (باقری، ۱۳۹۲) - ایجاد حریم در اماکن مسکونی (آیات ۲۳ و ۲۴ سوره اسراء) - طراحی پیش فضای ورودی جهت ایجاد سلسله مراتب فضایی (Salingarous, 2000) - فضاهای حائل بین خیابان و خانه ایجاد شود تا بطور مستقیم فضای داخل خانه دید نداشته باشد (معماریان، ۱۳۸۴)	تناسب فضایی و کالبدی	

<p>- تفکیک عرصه های مختلف (عمومی، نیمه عمومی، خصوصی) در عین حال به هم پیوستگی آنها برای یکدست شدن فضاها و ایجاد محیطی آرام (Mortada, 2003)</p> <p>- فضا سازی محوطه جلوی مجتمع و ترکیب با فضای شهری (Anuar Talib, 2013)</p>		
<p>- فضاهایی که کمتر جنبه خصوصی دارند در ورودی خانه ها تعبیه گردند و اتاق های خصوصی در فاصله ای دورتر از درب ورودی (سلیم حکیم، ۱۳۸۱- 1998 Mursib and Mohamad)</p> <p>- تنظیم ارتباط بین عناصر و فضای مسکن متناسب با عملکردهای خانواده بدون تداخل حریم های افراد خانواده با هم در مواقع خصوصی از قبیل عبادت، تفکر، مطالعه، معاشرت و سایر عملکردهای درونی (Noorul Huda Mohd Razali, 2013 - Anuar Talib, 2013)</p> <p>- عقب نشینی ساختمان ها نسبت به خیابان های شلوغ و پر رفت و آمد به منظور دستیابی به فضایی نسبتا مجزا و امن (Mortada, 2003; Asiah 2008)</p> <p>- در مکان هایی که نیاز به دید داشته اما نباید بطور مستقیم وارد آن شد به منظور رعایت تداوم فضایی می توان از دیوارهای مشبک استفاده کرد (تقوایی، ۱۳۹۰)</p> <p>- توجه به عرض مناسب پیاده روها به منظور تسهیل در امر رفت و آمد (Hillier et al, 1993)</p>	آسایش	
<p>- توجه به بیرون و درون، با توجه به احکام اسلام و ایجاد فضاهایی مناسب برای تنظیم ارتباط معقول بین خانواده و جامعه، بی مزاحمتی از نظر دید و سر و صدا و روشنایی، جریان هوا و ... در میان همسایگان واحدهای مسکونی (Abdul-Rahim, 2008 - بمانیان، ۱۳۸۹ - هشام مرتضی، ۱۳۸۷)</p> <p>- اجازه به گروه های متفاوت صرف نظر از طبقه ی اجتماعی و قومیت برای در هم جوشیدن (Saoud, 2002 - دانتون، ۱۳۸۳)</p> <p>- خود انگیختگی و مشارکت ساکنین (غنی زاده، ۱۳۸۵)</p> <p>- میدان عامل تبدیل جامعه به اجتماع نه صرفا مجل تجمعی از افراد (تقوایی، ۱۳۹۰)</p> <p>- پیاده روها عامل ایجاد امنیت و تقویت و تعاملات اجتماعی (نقی زاده، ۱۳۸۳)</p> <p>- پیاده روی ایجاد کننده ی بیشترین سطح تماس با یک مکان شهری (Salingarous, 2000)</p> <p>- ایجاد فضاها و تماس بین ساکنین برای حداکثر نمودن تعاملات اجتماعی (Mortada, 2003)</p>	روابط همسایگی	

(منبع: نگارندگان)

جمع بندی و نتیجه گیری

هدف از به کارگیری الگوهای توسعه در فرهنگ اسلامی، تضمین هویت اسلامی است. یکی از بزرگترین مشکلات امروزه جهان اسلام این است که متأسفانه نتوانسته یا نخواسته است که معیارهای اسلامی و خودی را جهت ارزیابی آنچه که از ممالک بیگانه می آید تدوین نماید و ایده ها و تفکرات و محصولات وارداتی را با آنها بسنجد، سره را از ناسره تمیز دهد، خوبی هایش را جذب و تقویت کند و اشکالات و معایبش را حذف نماید. رعایت اصل درونگرایی در بناها که تحت تاثیر عوامل متعددی، از جمله اقلیم و جغرافیا و امنیت رعایت می شد، به سبب انطباق با اصل حرمت خانواده در اسلام مورد تایید و تشویق قرار گرفت. در شرایطی مطلوب، شبکه ای از سلسله مراتب، فضای شهری را در بر می گیرد. این سلسله مراتب برای واحد مسکونی به عنوان محرمترین و خصوصی ترین فضا شروع و به عمومی ترین فضای مرکز شهر ختم می شود. میزان آشنایی یا بیگانگی افراد با یکدیگر، وسعت، محدودیت فضا،

تنوع، اندازه فعالیت ها و تراکم استفاده کنندگان از فضا همگی با یکدیگر و بر اساس الگوی سلسله مراتب تغییر می یابد. بی توجهی به نظام سلسله مراتبی در ساختار شهر، خصوصا از نظر محرمیت می تواند از بسیاری جهات عملکرد صحیح و منطقی شهر را با مشکل مواجه سازد.

مدل های غیربومی هم عمدتا با این جغرافیا ناسازگارند که پدیده های منفی زیادی را به دنبال دارند، مگر اینکه در زیر چتر مدل های بومی، بهینه و به روز شوند که در کشور ما این فرآیند مطلوب نبوده است. مثلا درونگرایی که سالیان دراز است در ساخت مسکن در این دیار رعایت می شدند اکنون به کناری گذاشته شده اند. اکنون می بایست از نکات مثبت معماری گذشته، بویژه، خانه ها، بهره برد و آن را با روش های نوین ساختمانی و نیاز امروز مردم هماهنگ ساخت. یکی از بهترین گزینه هایی که می تواند شهرهای ما را برای سکونت و زیست همه جانبه مادی و معنوی مسلمانان متناسب گرداند بهره وری عالمانه و مدبرانه از پشتوانه های تاریخی خود می باشد. با بررسی تاریخ اقوام گذشته و دیگر پیامبران الهی (ع) که بخشی از آن در قرآن کریم آمده است، به خوبی می توان چهره ی شهرها را در تاریخ انبیاء (ع) تبیین کرد. از مجموع آیات الهی چنین بر می آید که شهر اسلامی از تقدس خاصی برخوردار است و باید در جهت گسترش و اعتلای شهر و شهروندان آن از هر نظر کوشید. حفظ و احیا هویت ایرانی اسلامی در معماری و شهرسازی از جمله رویکردهای مهمی است که با هدف حمایت از شکل گیری الگوی معماری ایرانی اسلامی باید در ساخت بناهایی با این معماری مورد توجه قرار گیرد. بنابراین، ارزش های اسلامی، تمدن و معماری ایرانی اسلامی باید به عنوان دو اصل مهم در هویت شهرها مورد ملاک قرار گیرد. به عبارت دیگر به نظر می رسد، رعایت الگوی معماری ایرانی- اسلامی در ساخت و سازها به مطالبه ای همگانی تبدیل شده است که همه ی افراد مرتبط با ساخت و ساز اعم از بخش دولتی و خصوصی باید به سمت اجرای معماری ایرانی- اسلامی حرکت کنند. آنچه مهم است دستگاه های مسئول و سیاستگذار در این زمینه مانند وزارت راه و شهرسازی و سایر دستگاه های مرتبط که در این روند مشارکت دارند، باید این معماری را در ساخت و سازها نهادینه کنند. آنچه امروزه با عنوان بحران و ناهماهنگی در ساختار شهرهای اسلامی از آن یاد می شود، نتیجه ای است که در پی گسست فرهنگی و تزریق مولفه های غیر بومی به پیکره فرهنگی جوامع در دهه های اخیر به وجود آمده است.

این مقاله بر آن بود تا به بررسی پیرامون درونگرایی، محرمیت و سلسله مراتب در متون مرتبط بپردازد و همچنین با بکارگیری راهکارهایی جهت احیای هویت شهر اسلامی در مجتمع های مسکونی معاصر و رعایت اصل محرمیت و درونگرایی در شهرسازی امروزی به نتایج مطلوب دست یابد. مهم ترین سنت های حسنه پیامبر اکرم (ص) از مدارک مکتوب حدیث و سنت استخراج شده و مورد بحث و تفسیر قرار گرفته است. در نهایت کاربردهایی متناظر برای استفاده در طراحی معماری مسکن برای آن ارائه گردیده است. این راهکارها جهت احیای مفهوم الگوی سلسله مراتب فضایی و محرمیت و درونگرایی در مجتمع های مسکونی پاسخگو می باشد. هر یک از این اصول باعث بوجود آمدن ویژگیها و کارکردهای مفیدی در ساختار فضایی خانه های سنتی شده و باعث خلق آسایش و راحتی

زندگی انسان، در عین پاس داشت ارزش های اسلامی ایرانی اصیل آن شده است. برای تمامی محورهای حاصله به ارائه راهکارهای جهت استفاده در معماری مسکونی دوران معاصر پرداخته شده است. از یافته های حاصل از پژوهش می توان برای پیشرفت و ارتقا سطح معماری مناطق مسکونی کشور در عین انطباق حداکثری با الگوهای اسلامی ایرانی بهره برد.

انسان محوری و توجه به جهان بینی در ایجاد اصل سلسله مراتب امری گریزناپذیر بوده و در درجه ی اول نیازمند فرهنگ سازی است تا همگان را متوجه ضرورت امر کند و نظارت و دقت همگان را موقوف خویش سازد و در نهایت اینکه این پژوهش بصورت مقدمه بوده و آنچه مورد قبول است را استخراج کرده ایم و در مرحله بعد چگونگی کاربست آنها در شهر بایستی توسط معماران و شهرسازان عملیاتی و با مقتضیات زندگی روز همخوان گردد.

منابع و ماخذ:

قرآن مجید

آیوازیان، سیمون (۱۳۷۶)، حفظ ارزشهای معماری سنتی در معماری معاصر ایران، نشریه علمی پژوهشی هنرهای زیبا، صفحات ۴۳-۵۱.

اخوت، هانیه، الماسی فر، نینا و بمانیان، محمدرضا (۱۳۸۹)، معماری و شهرسازی سنتی در کشورهای اسلامی، طحان هله.

اردلان، نادر، بختیار، لاله (۱۳۸۰)، حس وحدت، سنت عرفانی در معماری، ترجمه حمید شاهرخ، اصفهان نشرخاک.

افشار، لیلا، نعمتی، علی (۱۳۸۹)، حریم خصوصی در پژوهشهای معطوف به انسان بر مبنای آموزه های اسلامی، راهبرد فرهنگ، صفحات ۵۹-۸۴.

الهی زاده، محمد حسن، سیروسی، راضیه (۱۳۹۳)، الگوسازی مسکن بر پایه سبک زندگی اسلامی، فصلنامه سبک زندگی دینی، صفحات ۳۵-۷۰.

- انصاری، باقر (۱۳۸۳)، حریم خصوصی و حمایت از آن در حقوق اسلام، تطبیقی و ایران، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، صفحات ۱-۵۳.

- باقری، اشرف السادات (۱۳۹۲)، تحلیل و بررسی درونگرایی در شهرهای سرزمین اسلامی، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، صفحات ۱۴۵-۱۵۸.

- بمانیان، محمد رضا، نسیم رستم غلامی و جنت رحمت پناه (۱۳۸۹)، عناصر هویت ساز در معماری سنتی خانه های ایرانی، دو فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات هنر اسلامی، صفحات ۶۸-۵۵.

- پیرنیا، محمدکریم (۱۳۷۴)، معماری اسلامی ایران، دانشگاه علم و صنعت، تهران.

- تاجر، سعید علی، افشاری آزاد، سمیه (۱۳۹۱)، تبیین مفهوم درونگرایی در شهر اسلامی از طریق تحلیل آیات قرآن کریم و نهج البلاغه، هفت حصار، صفحات ۱۶-۵.
- توسلی، محمود (۱۳۸۱)، ساخت شهر و معماری در اقلیم گرم و خشک، تهران، انتشارات پیام، پیوند نو.
- حائری، محمدرضا (۱۳۸۲)، خانه های معاصر (ویژگی ها و نیازها)، فصلنامه آبادی، صفحات ۱۴-۱۱.
- حسن پور لمر، سعید، ستاری ساریانقلی، حسن (۱۳۹۲)، ماسوله نماد یک شهر ایرانی اسلامی، کنگره بین المللی فرهنگ و اندیشه دینی، صفحات ۱۳-۱.
- خدایی، زهرا، تقوایی، علی اکبر (۱۳۹۰)، شخصیت شناسی شهر اسلامی، با تاکید بر ابعاد کالبدی شهر اسلامی، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، صفحات ۱۱۳-۱۰۳.
- دارابی، هلیا (۱۳۷۶)، ویژگی شهرهای اسلامی از گذشته تا به امروز، مجله همگامان، تهران، شهرداری.
- دانتون، مارتین (۱۳۸۳)، مفهوم اجتماعی مکان: شهر در غرب و جهان اسلام، ترجمه مهدی افشار، دفتر پژوهش های فرهنگی، تهران.
- زلفی پور، نیره (۱۳۹۱)، استفاده از الگوی سلسله مراتب فضایی در مجتمع های مسکونی با رویکرد احیای هویت معماری اسلامی-ایرانی، همایش ملی معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی، مشهد، موسسه آموزش عال خاوران. صفحه ۳.
- ستاری ساریانقلی، حسن، ولی زاده اوغانی، محمداقبر (۱۳۹۲)، الگوی پذیری و پیشرفت طراحی معماری مسکن معاصر با بهره گیری از نمود تجلی سنتهای حسنه پیامبر اسلام حضرت محمد(ص) در ساختار فضایی خانه های سنتی ایران، دومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: مفاهیم، مبانی و ارکان پیشرفت
- سلطان زاده، حسین (۱۳۷۲)، فضاها ی ورودی در معماری سنتی ایران، فرهنگ و معماری شماره ۴، معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران
- سلیم حکیم، بسیم (۱۳۸۱)، شهرهای عربی - اسلامی، اصول شهرسازی و ساختمانی، (مترجمین، عارف اقوامی مقدم، محمد حسین ملک احمدی)، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول.
- سیفیان، محمد کاظم، محمودی، محمدرضا (۱۳۸۶)، محرمیت در معماری سنتی ایران، نشریه هویت شهر، صفحات ۱۴-۳.
- شولتز نوربرگ، کریستیان (۱۳۸۳)، هستی، فضا و معماری، انتشارات کتاب فروشی تهران.
- شهباز قهفرخی، سجاد (۱۳۹۱)، حمایت از حریم خصوصی اشخاص از منظر آیات و روایات، دوفصلنامه تخصصی پژوهشهای میان رشته های قرآن کریم، سال سوم، شماره دوم، صفحات ۱۰۰-۸۷.
- ضرابی، اصغر، یونس، غلامی بیمرغ و مسعود، حاج بنده افسوسی (۱۳۸۷) بررسی تاریخی از ساختار کالبدی شهرهای اسلامی با تاکید بر ایران. نخستین همایش آرمان شهر اسلامی، دانشگاه اصفهان.
- طبیبیان، منوچهر، نصیبیه، چربگو، عبدالهی مهر، انسیه (۱۳۹۰)، بازتاب اصل سلسله مراتب در شهرهای ایرانی-اسلامی، آرمان شهر، شماره ۷، صفحات ۷۳-۶۳.
- عبدالامیر، رضیه و فریال، مصطفی (۱۹۸۸)، التراث المعماری لمدينة الحله، سومر، شماره ۱ و ۲.

- علی آبادی، محمد و مجید هاشمی طغراجردی (۱۳۸۹)، حریم بصری در فرهنگ ایرانی اسلامی و تأثیر آن در ساخت خانه در شهر کرمان. به نقل در کتاب: اخلاق کاربردی در ایران و اسلام، به اهتمام: احدفرامرز قراملکی، تهران پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، صفحات ۴۱-۷۲.
- غفاری، سده، علی (۱۳۷۳)، سازمان های فضایی در معماری شهرهای سنتی ایران، مجله صفا، صفحات ۳۶-۲۶.
- غنی زاده، مسعود (۱۳۸۵)، نگاهی به شهر در تمدن اسلامی، مجله راهبرد یاس، صفحات ۲۱۰-۱۹۷.
- لنگ جان (۱۳۹۰)، آفرینش نظریه معماری، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- محمودی، محمد مهدی و نیلوفر نیکقدم (۱۳۸۶)، خانه وارث خاطرات نسل ها، نشریه آبادی، صفحات ۲۹-۲۴.
- مرتضی، هشام (۱۳۸۷)، اصول سنتی ساخت و ساز در اسلام، (مترجمین، ابوالفضل مشکینی، کیومرث حبیبی)، تهران، انتشار مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
- مدنی پور، علی (۱۳۸۱)، تهران: ظهور یک کلانشهر، ترجمه جمید زر آزونند، تهران: انتشارات پردازش و برنامه ریزی شهری.
- معاریان، غلامحسین (۱۳۸۴)، آشنایی با معماری مسکونی ایران گونه شناسی درونگرا. تهران، دانشگاه علم و صنعت ایران.
- منصوری، علی (۱۳۸۹)، حجاب و پوشیدگی در شهرسازی ایرانی - اسلامی نمونه پژوهش میدانی: بافت قدیم شهر شیراز، فصلنامه مسکن و محیط روستا، صفحات ۴۹-۳۸.
- موریس، جیمز (۱۳۸۱)، تاریخ شکل شهر (جلد ۲)، ترجمه راضیه رضازاده، تهران، جهاد دانشگاهی علم و صنعت ناری قمی (۱۳۸۹)، مطالعه معناشناختی در باب مفهوم درونگرایی در شهر اسلامی، نشریه هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی، صفحات ۸۲-۶۹.
- نظیف، حسن (۱۳۹۲)، پایداری اندام های معماری ایرانی در گذر از دوران اسلامی، باغ نظر، صفحات ۶۸-۵۷.
- نقره کار، عبدالحمید (۱۳۸۹)، مبانی نظری معماری، تهران، انتشارات پیام نور.
- نقیبی، سید ابوالقاسم (۱۳۸۹)، حریم خصوصی در مناسبات و روابط اعضای خانواده، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی پرتال جامع علوم انسانی.
- نقی زاده، محمد (۱۳۷۸)، منابع و روش شناخت مبانی نظری معماری قدسی و شهر اسلامی، منابع و روش شناخت مبانی نظری معماری قدسی و شهر اسلامی مجله: هنر، صفحات ۱۱۶-۹۹.
- نقی زاده، محمد و بهادر زمانی و اسلام کرمی (۱۳۸۹)، ملاحظات فرهنگی در شکل دهی به نماهای شهری با تکیه بر، ساختار نماهای شهری ایرانی در دوران اسلامی، نشریه علمی پژوهشی هویت شهر، صفحات ۷۴-۶۱.
- نمکدوست، حسن (۱۳۸۵)، اخلاق حرفه ای، حریم خصوصی و حق دسترسی به اطلاعات، نشریه رسانه، صفحات ۲۳۲-۱۹۷.

- Altman, I. (1977), *Privacy Regulation: Culturally Universal or Culturally Specific?*, *JOURNAL OF SOCIAL ISSUES VOLUME 33, NUMBER 3* p 66-84.
- Cratan, F. (2008), *Side Walk in Urban Planning*. London.

- Hillier, Bill, A. Penn, J. Hanson, T. Grajewski & J. Xu (1993), *Natural movement: or, configuration and attraction in urban pedestrian movement*, *Environment and Planning B: Planning and Design*, Vol.20 .
- Kaya, Naz, Weber, Margaret J., (2003), *Cross-cultural differences in the perception of crowding and privacy regulation: American and Turkish students*, *Journal of Environmental Psychology* 23, p 301–309.
- Lim, J. Y.(1987),*The Malay House; Rediscovering Malaysia's Indigenous shelter system. Pulau Pinang: Institut Masyarakat.*
- Mohd R, Noorul H, Talib A, (2013), *The Concept of Privacy and the Malay Dwelling Interior Space Planning*, *Social and Behavioral Sciences* 101, p 404 – 414.
- Mohd R, Noorul H, Talib A, (2013), *Aspects of Privacy in Muslim Malay Traditional Dwelling Interiors in Melaka*, *Social and Behavioral Sciences* 105, p 644 – 654.
- Mortada, H.(2003), *Traditional Islamic Principles of Built Environment. Routledge Curzon: New York.*
- Mursib, G., Mohamad, R. (1998), *The Basic Malay House and The Malay House of the peninsular west coast*, In Chen Voon Fee (ed.), *The Encyclopedia of Malaysia Architecture (Volume 5)*. Archipelago Press: Kuala Lumpur, Malaysia.
- Naghizadeh, M. (1995), *Principles of Contemporary Islamic Urban Design*, *Unpublished PhD thesis, The University of NSW, Sydney.*
- Naghizadeh, M. (1997), *the features of Islamic City in Islamic Texts. Journal of Fine Arts(4,5).*
- Omer, S. (2010), *Islam and Housing. Gombak, Kuala Lumpur: A. S. Noordeen.*
- Rahim, A. (2008). *Housing from the Islamic Perspective. Selangor: IIUM Press.*
- Salingaros, N. A. (2000), *Complexity and urban coherence. Journal of Urban Design*, 5
- Saoud, R. (2002), *Introduction to the Islamic City. Foundation for Science, Technology and Civilization, publication ID 4012.*
- Schwart. B. (1968), *The social psychology of privacy. Am. J. Psychol.*, 73: p 741-752

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی